

Kazalo

Spremna beseda

ARISTOTEL IN NJEGOV ČAS.....	11
ARISTOTELOV OPUS.....	20
KORPUS ARISTOTELOVIH DEL (CORPUS ARISTOTELICUM)	21
O ARISTOTELU IN NJEGOVI <i>POLITIKI</i>	27
Splošna pojasnila	27
Aristotelova <i>Politika</i>	38
VSEBINA ARISTOTELOVE <i>POLITIKE</i>	49
PREVAJALČEVA BESEDA.....	80

Politika

1. KNJIGA (A)

1. Različne vrste oblasti v polis in hišnem gospodarstvu	104
2. Izvor, nastajanje in cilj polis	107
3. Predhodna analiza hišnega gospodarstva	116
4. Suženj kot gospodarjevo orodje	119
5. Naravni vzorci vladanja kot zagovor suženjstva	122
6. Nesoglasje glede zagovarjanja suženjstva.....	126
7. Veščina, potrebna za vladanje sužnjem.....	131
8. Upravljanje hišnega gospodarstva in naravno pridobivanje	133

9. Izvor, razvoj in vrste menjave	138
10. Upravljanje hišnega gospodarstva v razmerju do pridobivanja, trgovine in posojanja denarja	145
11. Vrste pridobivanja, vključno z monopolom: razčlenitev in obdavčitev	147
12. Oblast v hišnem gospodarstvu: možje in očetje .	152
13. Moralne odlike članov hišnega gospodarstva . . .	154

2. KNJIGA (B)

1. Namen razprave; idealna polis, resnična in zamišljena; soudeležnost in njene meje.	162
2. Kritika socialne in politične enosti v Platonovi <i>Državi</i>	164
3. Kritika socialne in politične enosti v Platonovi <i>Državi</i>	168
4. Slabe strani skupnosti žena in otrok v Platonovi <i>Državi</i>	172
5. Slabe strani skupnosti posesti v Platonovi <i>Državi</i> ; ustava	176
6. Kritika Platonove druge najboljše ustavne ureditve v <i>Zakonih</i>	188
7. Faleasova ustava: vprašanje izenačenosti	199
8. Hipodamova ustava: problem posesti in zakonov, novosti	207
9. Kritika ustave in socialnega sistema Sparte	217
10. Kritika ustave in socialnega sistema Krete	233
11. Kritika ustave in socialnega sistema Kartagine .	240
12. Zagovor Solonove ustave; pomembni ukrepi drugih zakonodajalcev	247

3. KNJIGA (G)

1. Opredelitev državljana	258
-------------------------------------	-----

2. Opredelitev državljanstva	265
3. Opredelitev polis	269
4. Odlika dobrega moža in vrlega državljana	273
5. Status obrtnikov in rokodelcev; ali so tudi ti državljeni?	280
6. Oblike oblasti	285
7. Vrste ustav	290
8. Splošne značilnosti demokracije in oligarhije.	292
9. Cilj polis: vrlina in dobro življenje.	294
10. Vrhovna oblast v polis.	301
11. Mnoštvo in njegove politične kompetence	303
12. Pravičnost; nosilci oblastvenih funkcij	310
13. Politično rivalstvo in potegovanje za oblast; vrl mož; ostrakizem	315
14. Oblike kraljevine	325
15. Razlogi proti kraljevski oblasti	332
16. Absolutna kraljevina; vladavina zakona; ugovori nasprotnikov kraljevine	338
17. Upravičena uvedba kraljevine	344
18. Povzetek; vzgoja politika in kralja; nadaljevanje	347

4. KNJIGA (D)

1. Politični problemi – predmeti politične vednosti	350
2. Načrt raziskave v knjigah 4–6.	355
3. Deli polis; oblike ustav in vzroki zanje	358
4. Ustavne ureditve; deli polis; različne oblike demokracije	363
5. Oblike oligarhije	375
6. Oblike demokracije in oligarhije.	378

7. Oblike aristokracije	381
8. Politeja: njene značilnosti	383
9. Oblikovanje politeje.	386
10. Oblike tiranije	390
11. Srednja ustava; srednji sloj	392
12. Prilagajanje ustavne ureditve državljanom	400
13. Politične zvijače; ustavna ureditev oborožencev	403
14. Posvetovalno telo – (po)svetovalna veja oblasti	408
15. Oblastne službe – izvršna veja oblasti	415
16. Sodišča in sodniki – sodna veja oblasti	425

5. KNJIGA (E)

1. Glavni vzroki za spremembe ustavnih ureditev .	430
2. Vzroki za politične in ustavne nemire.	438
3. Natančnejši oris vzrokov za politične nemire. . .	441
4. Majhni vzroki – veliki učinki	451
5. Politične in ustavne spremembe v demokracijah	458
6. Politične in ustavne spremembe v oligarhijah . .	463
7. Politične in ustavne spremembe v aristokracijah	472
8. Sredstva in načini za ohranjanje ustavnih ureditev.	478
9. Sredstva in načini za ohranjanje ustavnih ureditev (nadaljevanje); odlike nosilcev političnih funkcij	486
10. Vzroki za nastanek in propad kraljevin in tiranij	491
11. Sredstva in načini za ohranjanje kraljevin in tiranij	507
12. Kratkotrajnost tiranij. Kritika Platona.	520

6. KNJIGA (Z)

1. Splošni uvod; demokracija; vzroki za razlike med demokracijami 528
2. Temeljna načela in osnovne poteze demokracije 532
3. Enakost in pravičnost v demokraciji in oligarhiji 536
4. Različne oblike demokracije 539
5. Sredstva za ohranjanje in trajnost demokracij . . 547
6. Oblike oligarhije 552
7. Sredstva za zagotavljanje ohranitve oligarhij . . 555
8. Nujne upravno-politične funkcije in druge 559

7. KNJIGA (H)

1. Najboljši način življenja in srečnost 574
2. Srečnost polis in politično dejavno življenje; politika proti filozofiji 580
3. Razlogi v prid politike in filozofije; mesto posameznika na hierarhični lestvici glede na njegov cilj; različne oblike dejavnega življenja; najvišje dobro v polis 587
4. Prebivalstvo 592
5. Ozemlje 598
6. Trgovanje; pomen bližine morja, pomorska moč in z njo povezana problematika 600
7. Podnebje in njegov vpliv na značaje narodov; posebni značaj prebivalcev polis; kritika Platona 604
8. Deli oz. socialne skupine polis; nujni pogoji za obstoj polis 608
9. Družbene vloge in zadolžitve; posesti državljanov 611

10. Skupni obedi in delitev zemlje	615
11. Zdravje in varnost mestne skupnosti: lega mesta, voda in vodni viri, utrjene lokacije, osnove urbanistične politike, obzidje	621
12. Posebno urbanistično načrtovanje; skupni obedi; javne zgradbe	626
13. Znova o srečnosti polis; načini za njeno uresničevanje	629
14. Enakost in vzgoja; oblikovanje dobrega državljana; vladajoči in podrejeni	634
15. Udejstvovanje in brezdelje, navada in razum . . .	642
16. Zakon, spolnost in otroci	646
17. Prva obdobja vzgoje v otroštvu in mladosti: vzgoja v hišnem gospodarstvu.	653
 8. KNJIGA (Q)	
1. Skupna vzgoja pod nadzorom polis	660
2. Kaj je treba poučevati? Različna mnenja in merila za izbiro učnih predmetov	662
3. Učni predmeti, cilj vzgoje in vloga glasbe	665
4. Telesno urjenje	670
5. Zabava, značaj in brezdelje; cilji in metode glasbene vzgoje	674
6. Glasbena vzgoja; amatersko in profesionalno ukvarjanje z glasbo	683
7. Lastnosti harmonij in ritmov	690
Izbrana bibliografija	697
Imensko kazalo	727
Stvarno kazalo	733

ARISTOTEL IN NJEGOV ČAS

Na prelomu 5. in 4. stoletja pred Kristusom so grški svet pretresali številni prelomni politični dogodki. Peto stoletje je zaznamovala hegemonija dveh najpomembnejših političnih dejavnikov Grčije, Aten in Sparte, in po obdobju relativnega miru, ki je nastopilo po perzijskih vojnah, ko sta obe omenjeni velesili krepili svoj vpliv in širili svoji interesni območji, je v zadnji tretjini 5. stoletja prišlo do neizogibnega; notranja in zunanja trenja med Atenami in Sparto, ki so tlela že od zmage nad Perziji, so z vso silo bruhnila na dan in dosegla vrhunec s peloponeško vojno (431–404 pr. Kr.), v katero se je zapletla tako rekoč celotna matična Grčija, eden glavnih krivcev zanjo pa je bil prav tvorec zlate dobe Aten Perikles. Prvo obdobje peloponeške vojne, imenovano tudi Arhidamova vojna (po spartanskem kralju Arhidamu, ki je vodil vojaško odpravo Spartancev v Atiko), se je končalo s sklenitvijo miru (Nikijev mir; 421–414 pr. Kr.), ki ga ni spoštovala nobena od vpletenih strani. Leta 415 so se Atene odločile, da vojaško posredujejo na Siciliji proti tamkajšnjim dorskim polis, ki so jih vodile Sirakuze; glavni pobudnik te odprave je bil atenski politik in vojskovodja Alkibiad. Pohod na Sicilijo se je končal s popolnim porazom atenske vojske in z Alkibiadovim prebegom k Spartancem leta 413. Zadnje obdobje vojne (dekelejska in jonska vojna) je trajalo od 414 do 404 pr. Kr.; to obdobje so v Atenah zaznamovali tudi dvig oligarhov, padec demokracije leta 411 in njen vnovični dvig, velesili pa sta z izmenjujočo se bojno srečo merili moči tudi na morju (bitke

pri Kiziku, pri Notiju in pri Arginuzah). Zadnje dejanje, ki je zapečatilo usodo Aten, je bila bitka pri Kozjih rekah (Ajgospotamih) ob obali Trakije, v kateri je spartanska mornarica pod poveljstvom Lizandra povsem porazila atensko. Po blokadi Aten so sledila pogajanja: Atenci so izgubili vse posesti, celotno mornarico razen dvanajstih ladij, porušiti so morali vse v Periklovem času zgrajene vojaške utrdbe, dovoliti vrnitev političnim pregnancem in se zavezati, da bodo nudili vojaško pomoč Sparti.

Obdobje po peloponeški vojni označujemo za dobo zatona grške polis, ki ga je najprej zaznamovala spartanska hegemonija. Vojaški uspehi, ki so Sparti zagotovili prvo mesto v Grčiji, so imeli tudi negativne učinke; velik in politično raznolik grški prostor je bilo težko nadzorovati, vse večje je bilo nezadovoljstvo, ker je spartanska nadoblast temeljila na prisili, Sparta pa se je zaradi dotoka bogastva, korupcije in z njima povezanega vse večjega razslojevanja tudi doma srečevala z vse hujšimi težavami. Grki so v tem času posegli tudi v notranje zadeve Perzije; kot najemniški vojaki so sodelovali v pohodu Kira Mlajšega proti njegovemu bratu Artakserksu, kmalu pa je med Sparto in Perzijo, ki je skušala obnoviti svojo oblast v Mali Aziji, izbruhnila šest let trajajoča vojna (400–394 pr. Kr.), ki se je brez večjih uspehov za eno ali drugo stran končala z umikom spartanske vojske. V matični Grčiji je Sparta vse bolj izgubljala vpliv; nekdanj močne polis (Atene, Korint, Argos) so se znova okrepile (k temu je pripomogla tudi Perzija, ki je spartanske nasprotnike finančno podpirala), vse bolj pa se je krepila še ena od pomembnih polis, Tebe, ki je bila na čelu vojaško in politično vplivne Bojotske zveze. Slabitev spartanskega vpliva je prinesla tudi t. i. korintska vojna; spopadi so se končali na začetku 80. let z mirovnimi pogajanja in mirovnima kongresoma, najprej v Sardah leta 387, kjer je perzijski satrap v imenu perzijskega kralja razglasil

t. i. kraljevi mir, nato pa še v Sparti leta 386, na katerem je Sparta razglasila splošni mir med Grki. Sledilo je obdobje zatona spartanske hegemonije.

In ravno v tem obdobju, leta 384 pr. Kr., petnajst let po Sokratovi smrti, ko je Platon dopolnil 44 let, se je rodil Aristotel. Njegovo rodno mesto je bila Stagira na vzhodni obali polotoka Halkidike (ok. 100 km severovzhodno od današnjega Soluna). Oče Nikomah je bil zdravnik in član zdravniškega ceha Asklepiadov, iz zdravniške družine pa je bila tudi mati Fajstida. Nikomah je deloval v Peli na dvoru makedonskega kralja Aminta II., očeta Filipa II. Makedonskega, kot njegov osebni zdravnik. Kot sin tako pomembne osebe je bil Aristotel najbrž deležen dvorne aristokratske vzgoje. Ali ga je v duhu zdravniške tradicije oče predvidel za zdravniški poklic, ni znano, prav tako tudi ne, ali ga je morda že poučeval osnove medicine, vendar je malo verjetno, ker je Aristotel starše izgubil razmeroma zgodaj; oče je menda umrl leta 374, ko je bil Aristotel star 10 let, zato je njegovo vzgojo prevzel materin brat Proksen iz Atarneja, ki ga je pozneje tudi usmeril v Akademijo.

Obdobje Aristotelovega otroštva in mladosti je zaznamoval zaton hegemonije Sparte in dvig nove velesile: Teb, nastanek nove Atiške pomorske zveze (378/377 pr. Kr.) in dvig Tesalije, kjer je tiranu Jazonu iz Fer po stoletjih notranjih razprtij med plemiškimi družinami uspelo Tesalce združiti v enotno politično tvorbo z izjemnimi vojaškimi zmogljivostmi in človeškim potencialom. Leta 371 je Sparta v bitki pri Levktri doživela hud poraz v spopadu s tebansko vojsko; s tem se je začel zaton spartanske polis in njene dolgoletne vojaške premoči in nastopilo je desetletno obdobje tebanske hegemonije. Politični nemiri so zajeli tudi Tesalijo in Makedonijo; po smrti Jazona iz Fer se je Tesalija spet znašla na robu državljanske vojne, leta 370 je

umrl makedonski kralj Amintas II., dve leti za njim pa še njegov naslednik Aleksander II.

Leta 367 se je Platon odpravil na svoje drugo potovanje v južno Italijo in na Sicilijo. Istege leta je Aristotel pri sedemnajstih letih stopil v njegovo Akademijo in tu ostal celih dvajset let, vse do Platonove smrti leta 348/347. Platon je s svojim naukom pustil neizbrisen pečat v Aristotelovi filozofski misli; njegov vpliv je viden povsod v Aristotelovih filozofskih delih in kljub poznejšim razhajanjem je Aristotel svojega učitelja cenil, tudi kadar je bil do njega in njegovega nauka kritičen. V letih 361–360 je Platon še tretjič odpotoval na Sicilijo.

Petdeseta leta 4. stoletja pr. Kr. je zaznamovalo nekaj prelomnih političnih in vojaških dogodkov. Leta 359 je makedonski prestol zasedel kralj Filip II. Makedonski; z njim je makedonska država začela svojo ekspanzionistično politiko. Atene so vse bolj izgubljale moč, prav tako njihova druga pomorska zveza. Filip II. je v t. i. zavezniški vojni (357–355) pokoril vsa sosednja ljudstva: Ilire, Pajonijce in Tračane. Leta 356 se je rodil Aleksander Makedonski, istege leta pa je zaradi svetišča v Delfih izbruhnila t. i. tretja sveta vojna, ki jo je Filip krvavo končal z bitko na Žafranovem polju v Tesaliji leta 352. Makedonci so uspešno nadaljevali osvajanja v severni, pa tudi osrednji Grčiji (pohod v Trakijo leta 352, olintska vojna v letih 350–348); leta 348 je Filip zavzel in porušil tudi Aristotelovo rodno Stagiro. Ker so Makedonci posegali na atenska interesna območja, se je v Atenah zelo okrepilo protimakedonsko gibanje, ki ga je najbolj spodbujal govornik Demosten. Aristotel se je v tem času posvečal študiju, počasi pa so začela nastajati tudi njegova zgodnejša dela (dialogi *Grilos*, *O pralikih*, *O dobrem*, *Evdem*, *Protreptik* idr.). Zaradi študijske vneme in razgledanosti so mu v Akademiji nadeli vzdevka Um šole (Νουθηδιatribh) in Bralec (Αναγνωσθη).

Maja leta 347 je Platon umrl, vodenje Akademije pa je na njegovo željo prevzel njegov nečak Spevzip, ki je po filozofski prodornosti precej zaostajal za Aristotelom in nekaterimi drugimi Platonovimi učenci. Zakaj je Platon izbral ravno njega, ostaja uganka; kljub številnim teorijam ni znano, ali so Platonu sorodstvene vezi pomenile več kot koristi šole ali pa sta se z Aristotelom že tako oddaljila, da mu ni hotel več zaupati vodstva Akademije. Še isto leto je Aristotel, morda tudi zaradi razočaranja nad Platonovo odločitvijo, zapustil Akademijo in Atene in se na povabilo omikanega tirana Hermiasa odpravil v Atarnejo v pokrajini Troadi v Mali Aziji in zatem v mesto Asos. Tu se je poročil s Hermijevo posvojenko Pitiado; rodila se jima hči Pitiada. Druga, prav tako verjetna domneva za Aristotelov odhod iz Aten pa je, da je odšel zaradi političnega pritiska pripadnikov protimakedonskega gibanja, ki so opozarjali na njegove vezi z makedonskim dvorom še iz časa njegovega otroštva. V Asosu je skupaj s Ksenokratom, Erastom in Koriskom ustanovil nekakšno podružnico Akademije in jo vodil približno dve leti; začel je pisati razprave za študijske potrebe svoje šole, in ne več eksotičnih spisov, v tem času pa je menda začel tudi raziskave na področju biologije.

Leta 345 ali 344 je odpotoval na Lezbos, kjer je ustanovil in vodil šolo v Mitilenu; s seboj je pripeljal tudi svojega najboljšega učenca, prijatelja in sodelavca Teofrasta. Menda je leta 344 skupaj z njim obiskal tudi rodno Stagiro.

Leta 342 je po posredovanju Aristotelovega tasta Hermiasa kralj Filip Makedonski Aristotela povabil za vzgojitelja in mentorja svojega takrat trinajstletnega sina Aleksandra, zato je Aristotel odpotoval v makedonsko prestolnico Pello. Izobraževanje mladega princa pa ni potekalo v Peli, ampak v palači v mestu Mieza, kjer je skupaj z Aleksandrom poučeval tudi druge aristokratske sinove makedonskih plemičev in plemičev sosednjih ljudstev, ki so pozneje

tvorili jedro Aleksandrovega poveljniškega kadra. Zakaj je sprejel to službo, ni znano; morda je v njej videl priložnost, da sam kot filozof vpliva na aktualna politična dogajanja, najbrž pa je domneval, da bo s tem, ko bo mladeniču, ki je že takrat veliko obljubljal, omogočil najboljšo možno izobrazbo, lahko dosegel nekaj dobrega, s tem da bo vzgojil osebnost, ki bo v sebi združevala odlike politika, vladarja filozofa in vojskovodje. Kot lahko razberemo iz poročil antičnih piscev, je veliko pozornosti namenjal standardnim literarnim besedilom, zlasti Homerju, s katerim se je Aristotel veliko ukvarjal (za Aleksandra je pripravil celo posebno priredbo Homerjeve *Iliade*), in dramatikom. Verjetno je pouk vključeval tudi politično teorijo, filozofijo (zlasti etiko), znanost in zgodovino. Kakšno je bilo Aristotelovo mnenje o Aleksandru, ni znano, prav tako ne, ali je videl v njem svoj uspeh ali neuspeh; v *Politiki* sicer omenja, da ima lahko oblast v rokah eden, če se daleč odlikuje nad drugimi, vendar Aleksandra, ki je postal najpomembnejša politična in vojaška osebnost 4. stoletja, nikjer ne omenja in tudi o izpolnitvi ali neizpolnitvi svojih pričakovanj nikjer ne govori.

Istega leta (342) je Aristotelova družina doživela še eno tragedijo. Zaradi političnih preigravanj so se sicer dobri odnosi med Filipom in Hermijem naenkrat zelo poslabšali; Makedonci so umaknili vojaško podporo Hermiju in ga s tem prepustili na milost in nemilost Perzijcem, s katerimi Hermias ni hotel sodelovati. Bil je izdan in ujet (zajel ga je Mentor, o katerem nekateri antični pisci poročajo, da je bil njegov brat, drugi pa, da je bil grški plačanec, ki mu je to nalogo dal perzijski kralj Artakserks III.), nato pa odpeljan v prestolnico Suzo, kjer so ga mučili, da bi izdal Filipove vojaške načrte, in nazadnje usmrtili. Umril je z besedami, naj prijateljem in tovarišem sporočijo, da ni storil ničesar, kar bi bilo nevredno filozofije. Aristotel mu je v spomin

napisal *Himno vrlini*, v Delfih pa mu je dal postaviti spomenik.

V letih 340/339 je bil Filip II. znova vojaško zelo dejaven; oblast je v času njegove odsotnosti moral prevzeti šestnajstletni Aleksander, zato je po približno treh letih prekinil šolanje pri Aristotelu. Kmalu za tem je Aristotel spet odpotoval v rodno Stagiro, še prej pa je pri Aleksandru dosegel, da je dal mesto obnoviti.

Leta 339 pr. Kr. je umrl Platonov naslednik Spevzip, ki je Akademijo vodil samo osem let (348/347–339/338). Nasledil ga je Ksenokrat, ki je Platona spremljal na Sicilijo leta 361, po Platonovi smrti pa je bil skupaj z Aristotelom v Atarneju; svoja tekmeča za vodenje, Menedema iz Pire in Heraklida Ponskega, je premagal le za nekaj glasov. Isto leto je Aristotel obiskal Atene, vendar je ugotovil, da se je z Akademijo že povsem razšel, prav tako je pretrgal stike z njenim novim vodjo Ksenokratom, ki je šolo vodil do leta 314/313. V letih 340–338 pr. Kr. so se Makedonci večkrat spopadli z Atenci, ki so na Demostenovo pobudo ustanovili Helensko zvezo. V odločilni bitki pri Hajroneji leta 338 je bila grška vojska popolnoma poražena; sklican je bil kongres grških polis, ustanovljena je bila Panhelenska zveza in razglasili so splošni mir. Filip II. se je začel pripravljati na obračun s Perzijo (razglašena je bila sveta vojna kot kazen za perzijsko skrunitev grških svetišč), a je poleti leta 336 padel kot žrtev atentata. Nasledil ga je Aleksander, ki je v slabih dveh letih s pohodi v Trakijo, Ilirijo in Grčijo utrdil svojo oblast (med temi posegi izstopa kruto zatrtje upora v Grčiji, ki se je končal s porušenjem Teb jeseni leta 335), leta 334 pa je Antipatru zaupal poveljstvo nad četrtino vojske, ki je ostala doma, in mesto regenta Makedonije ter začel svoj pohod.

Leta 335 pr. Kr. je Aristotel po kratkem bivanju v rodni Stagiri znova odpotoval v Atene; kot metojk (tj. v Atenah živeči tujec) ni smel biti zemljiški lastnik, zato je med griče-

ma Likabetom in Ilisom najel zemljišče in stavbe ter odprl svojo šolo Sprehajališče ali Peripat(os) (iz gr. glagola *peripatew* »sprehajam se«). Ni znano, ali je šola dobila tako ime zato, ker je bila v bližini priljubljenega sprehajališča in gaja, posvečenega Apolonu Likeju (zato so šolo imenovali tudi Likajon oz. Licej), ali zato, ker so Aristotelovi učenci razpravljali med sprehodi (od tod njihovi ime peripatetiki). Tu je nekaj časa še predaval širšim množicam, nato pa je predavateljsko dejavnost omejil na manjše skupine resnih študentov, med katerimi so se nekateri še posebej odlikovali, na primer Teofrast in Evdem. Naslednjih dvanajst let je namenil poučevanju, ki je vključevalo cikluse predavanj o posameznih področjih, načrtno je zbiral rokopise in zemljevide in si tako ustvaril bogato knjižnico, ki je veljala za prvo upoštevanja vredno knjižnico antike, skrbel pa je tudi za svojo naravoslovno zbirko (menda mu je predmete zanj pomagali zbirati tudi Aleksander). Vseskozi se je trudil za sistematizacijo znanja in znanstvenega dela, pisal pa je tudi svoja dela in vodil številne raziskovalne projekte, s katerimi je pridobival podatke za delo in razprave. V te projekte je vključeval tudi študente; ti so mu – kot je znano iz antičnih poročil – pomagali pri zbiranju naravoslovnega, političnega, pravnega in zgodovinskega gradiva. Rezultat takih dolgotrajnih in vseobsegajočih raziskovalnih projektov so Aristotelova dela s področja zoologije, pa tudi zbirka 158 ustav grških polis, na katero se je opiral pri pisanju *Politike*. V tem času je Aristotelu umrla žena Pitiada. Kmalu se je znova poročil s Herpilido; ta mu je rodila sina, ki ga je po svojem očetu poimenoval Nikomah.

V času, ko je Aristotel deloval v krogu svojih učencev v Atenah, je njegov nekdanji varovanec Aleksander leta 334 pr. Kr. začel pohod proti Perziji. Osvojil je Jonijo, Lidijo, Karijo, Likijo, Pamfilijo, Frigijo, Fenicijo, Palestino, Egipt, po bitki pri Gavgamelu in zavzetju Babilonije ter perzijske

prestolnice Perzepolis pa še Perzijo. Osvajanja je nadaljeval v Baktriji, Sogdiani, prečkal Hindukuš ter prišel do Pakistana in meje z Indijo. Po vrnitvi se je začel pripravljati na pohod proti zahodu, a ga je prehitela smrt leta 323. Ali lahko zaslugo za Aleksandrove uspehe kakorkoli pripišemo tudi Aristotelovemu vplivu, lahko zgolj ugibamo; Aristotelova največja zasluga je to, da ga je izobrazil, kajti Aleksander je razumel, da lahko postane vladar tujih dežel le, če si jih podredi ne le vojaško in politično, ampak tudi kulturno in jezikovno, zato je povsod, kamor je na svojih osvajanjih prišel, širil grško kulturo in jezik in si prizadeval za stopitev na novo osvojenih območij z grškim (makedonskim) kulturnim prostorom.

Aleksandrovo smrt in prepire za njegovo nasledstvo so v Atenah hitro izrabili nasprotniki Makedoncev in sprožili pravo protimakedonsko gonjo. Aristotel je zaradi svoje povezave z Aleksandrom in zaradi prijateljskih vezi, ki jih je v času Aleksandrove odsotnosti sklenil z Antipatrom, njegovim namestnikom v Makedoniji in Grčiji, moral zbežati, saj so mu – podobno kot 66 let prej Sokratu – grozili s tožbo zaradi brezboštva. Umaknil se je v mesto Halkido na Evboji, kjer je imel po materi podedovano hišo in posestvo; tu je že naslednje leto umrl zaradi želodčne bolezni, star 62 let. Njegovo truplo so prenesli v Stagiro in ga tam slovesno pokopali.

Aristotel

Politika

1. knjiga

A

Različne vrste oblasti v polis in hišnem gospodarstvu

1252 a **1** Ker pa vidimo, da je vsaka polis (polin)¹ neka skupnost (koinwnian)² in da je vsaka skupnost sestavljena (sunesthkuian) zaradi nekega dobrega (agaqou tino-eneken) (kajti zaradi tega, kar se jim zdi dobro, vsi ljudje opravljajo vsa dejanja), je jasno (dhlon), da vse [skupnosti] težijo k nekemu dobremu, a najbolj in k najpoglavitejšemu dobremu (tou kuriwtatou agaqou)³ izmed vseh teži tista skupnost,⁴ ki je med vsemi najpoglavitejša in vključuje vse druge. To pa je skupnost, imenovana polis, oziroma politična skupnost (koinwnia h politikh).⁵

Tisti torej, ki menijo, da so politik (politikon),⁶ kralj (basi likon), hišni gospodar (oikonomikon)⁷ in gospodar suž-

¹ Za polis (gr. poli-) glej uvodno besedo prevajalca.

² Tudi »občestvo«. Primerjaj še: 1280 a 25 in nasl.; 1281 a 2–10; 1295 b 23–25; 1328 a 21–b 2; *Evdemova etika* 1241 b 13–24; *Nikomahova etika* 1161 a 10–b 15.

³ Tudi »najodločilnejšemu dobremu«, kar pomeni »najvišjemu dobremu«. Pomen pridevnika kurio- (»najvišji«, »vrhovni«, »glavni«) obsega moč, nadzor, avtoriteto in dokončnost. Polis (poli-) je tako kuriwtath (»najvišja«, »vrhovna«, »glavna« – »najpoglavitejša«), kar zadeva politično vedenje (politikh episthmh), torej vedenje, kako uporabljati moč.

⁴ Tudi »družba«, »občestvo«. Vsak dober zakonodajalec mora poskrbeti, da skupnost, katerakoli že je, doseže dobro življenje (to eu zhn) in srečo oz. srečnost (h eudaimonia).

⁵ Tudi »polisna skupnost«, »polisno občestvo« (tj. »skupnost, ki se udejanja v obliki polis«, »skupnost, ki zajema državljane polis«).

⁶ Politik je »tisti, ki upravlja polis«, »tisti, ki vlada polis«.

⁷ Tudi »upravitelj hišnega gospodarstva«, »hišni oče«, »gospodar (glava) družine«, »upravitelj domačije« (glej op. 11).

njev (despotikon)⁸ isto, nimajo prav;⁹ menijo namreč, da se vsak izmed teh [nosilcev oblasti] razlikuje po mnogoštevilnosti (plhqeí) ali maloštevilnosti (oligothti) [podrejenih njegovi oblasti],¹⁰ ne pa po vrsti (eidei); če na primer nekdo vlada maloštevilnim, je gospodar [sužnjev] (despotion); če vlada večjemu številu ljudi, je hišni gospodar (oikonomon); če še večjemu številu ljudi, je politik (politikon) ali kralj (basilikon), kakor da ni nobene razlike med velikim hišnim gospodarstvom (oikian)¹¹ in majhno polis. Kar pa zadeva politika in kralja: kadar [nekdo] vlada (efesthkh)¹² sam, je kralj, kadar pa po načelih takšne vednosti (kata tou- a 10
logou- th- episthmh- toiauth-)¹³ izmenoma vlada in mu vladajo (kata mero- arcwn kai arcomeno-),¹⁴ je politik. a 15
Vendar pa so te trditve neresnične.

To, o čemer je govor, bo jasno, če bomo zadeve raziskali po začrtani metodi (thn ufghghmenhn meqodon).¹⁵ Kakor je namreč treba na drugih področjih sestavljeno (to sunqeton)¹⁶ razčlenjevati (diairein)¹⁷ vse do nesestavljenih

⁸ Tudi »despot«, »despotski oblastnik« (ne v političnem pomenu »despotski samodržec«, ampak kot »gospod«, »gospodar [sužnjev]«).

⁹ Namreč nimajo prav, da gre v vseh štirih primerih za enak tip oblastnikov. Glej Platon, *Politik* 258 c–261 a. Platon navaja štiri osebe, ki imajo kljub različnim družbenim položajem enako vedenje (imenuje ga gnwstikh, epitaktikh) in so eno. Primerjaj tudi Ksenofont, *Spomini na Sokrata* 3, 4, 12 in 3, 6, 14.

¹⁰ Tudi »vladanih«.

¹¹ Navadno »hišno gospodarstvo«, pa tudi »hiša«, »družina«, »domačija«, »domačinstvo«, celo »gospodinjstvo« (glej uvodno besedo prevajalca). Prevajalci izraz prevajajo različno (nem. *Haushalt*, angl. *household*, fr. *famille*).

¹² Tudi »stoji na čelu«.

¹³ Tudi »kompetence«, »pristojnosti«, »sposobnosti«, »izkušeni«, tj. politične znanosti.

¹⁴ Tudi »se podreja«.

¹⁵ Tudi »na ustaljeni način«. Primerjaj Aristotel, *Nikomahova etika* 1095 a 30.

¹⁶ Tudi »sestavljeno«.

¹⁷ Tudi »razdeljevati«, »deliti«.

a 20 delov (twn asunqetwn)¹⁸ – ti so namreč najmanjši deli celote (moria tou panto~) –, tako bomo raziskali tudi, iz katerih delov je polis sestavljena, in bomo za posamezne [dele] dobili boljši vpogled, v čem se razlikujejo drug od drugega in ali lahko o vsakem izmed omenjenih pridemo do kakega strokovnega dognanja (tecnikon ti).¹⁹

¹⁸ Tudi »do enostavnih delov«, »do nerazčlenljivih delov«, »do nerazdeljivih delov«, »do nesestavljenin«.

¹⁹ Tudi »do kakega strokovnega sklepa«, »do kakega strokovnega spoznanja«, »do kakega izvedenskega mnenja«, »do kake ekspertize«.

Izvor, nastajanje in cilj polis

2 Kakor na drugih področjih bi tudi na tem verjetno dobili najlepši vpogled v zadeve, če bi pogledali njihov a 25 naravni razvoj od začetka.

Kot prvo je nujno (anagkh), da se tisti, ki ne morejo obstajati drug brez drugega, združujejo v pare (sunduazesqai),²⁰ kot na primer ženska (qhlu) in moški (arren)²¹ zaradi porajanja [potomstva]²² (th~ gennhsew~) – in tega ne počnejo po lastni izbiri (proairesew~), ampak zato, ker je tako kakor pri drugih živalih (zwoi~) in rastlinah (futoi~) v njih naravno hrepenenje (fusikon to efiesqai)²³ pustiti za sabo neko a 30 drugo bitje, tako, kot so sami –, enako pa tudi bitje, ki po naravi vlada (arcon) in se podreja (arcomenon)²⁴ zaradi ohranitve (thn swthrian).²⁵ Kajti bitje, ki je zmožno z razumom (th dianoia) videti vnaprej (prooran),²⁶ je namreč po naravi (fusei) vladajoče (arcon) in po naravi gospodujoče (despozon), tisto, ki je s svojim telesom (tw swmati) zmožno

²⁰ Primerjaj Aristotel, *Nikomahova etika* 1162 a 17–22: »Prijateljska vez med možem in ženo je – po splošnem prepričanju – utemeljena že v naravi, kajti človek je že po naravi ustvarjen za življenje v dvoje, celo bolj kot za življenje v državljanski skupnosti, to pa že zaradi tega, ker je družina prvotnejša in nujnejša kot država in ker je porajanje otrok nekaj, kar je skupno vsem živim bitjem.« (prevedel Kajetan Gantar)

²¹ Dobesedno »žensko bitje in moško bitje«.

²² Tudi »razmnoževanja«, »spočenjaja [potomstva]«.

²³ Tudi »naravna želja«, »naravno hotenje«, »naravno hlepenje«, »naravna težnja«, »naravni podnet«.

²⁴ Dobesedno »je vladano«.

²⁵ Tudi »obstanka«, »preživetja«.

²⁶ Tudi »[vnaprej] predvidevati«.

[trudoma] delati (ponein),²⁷ pa je podrejeno (arcomenon)²⁸ in po naravi suženjsko (doulon). Zato gospodarju in sužnju koristi ena in ista stvar.²⁹

- 1252 b** Ženska in suženj (to qhlu kai to doulon)³⁰ se torej razlikujeta po naravi; narava namreč ne počne ničesar stiskaško (penicrw-),³¹ tako kot kovači delfski nož (thn Del fikhn macairan),³² ampak vsakokrat eno stvar z enim namenom (pro- en);³³ tako bo namreč vsako orodje (twn organwn) najlepše izpolnjevalo svoj namen (apoteloitō),³⁴
- b 5** če ne bo rabilo več nalogam, ampak eni. Pri barbarih³⁵ imata ženska (to qhlu) in suženj (to doulon) enak položaj (taxin).³⁶ To pa zato, ker nimajo tistega, kar je po naravi vladajoče, ampak njihovo skupnost tvorita sužnja (doulh-) in suženj (doulou). Zato pesniki pravijo, da
- je prav, da Heleni vladajo barbarom,*³⁷

²⁷ Rokopisi na tem mestu predlagajo: poiein »delati«.

²⁸ Tudi »podrejeno«.

²⁹ Primerjaj 1278 b 32–37 in 5.–7. poglavje 1. knjige.

³⁰ Nekateri komentatorji domnevajo, da ima Aristotel z izrazoma to qhlu in to doulon v mislih fenomen ženske (ženskega) in sužnja (suženjstva, suženjskega), zato je mogoč tudi prevod »žensko in suženjsko«; drugi predlagajo (manj verjetno): »ženski stan« in »suženjski stan«.

³¹ Torej »[preveč] varčno«, »nezadostno«.

³² Kakšen je bil delfski nož in zakaj ga Aristotel tu omenja, ni povsem jasno. Morda je bil to večnamenski nož poceni izdelave, na kar nakazuje prislov »stiskaško« (glej tudi op. 31); verjetno je mišljeno, da izdelovalec zanj ni priskrbel dovolj materiala za model ali obliko, tako da nož ni dovolj učinkovit pri katerikoli od različnih dejavnosti rezanja, za katere je namenjen.

³³ Dobesedno »za eno«.

³⁴ Tudi »rabilo svojemu namenu«.

³⁵ Tudi »pri Negrkih«. Z izrazom barbaroi so Grki označevali vse Negrke, velikokrat Perzijce.

³⁶ Tudi »status«.

³⁷ Glej Evripid, *Ifigenija v Avlidi* 1400–1401: barbarwn d' Ellhna-arcein eiko-, all' ou barbarou- Ellhnwn »prav je, da Grki vladajo barbarom, ne pa, da barbari Grkom«. Grški pisci, tudi Aristotel, za Grke uporabljajo običajno grško poimenovanje Heleni. Grki sebe niso nikoli imenovali Grki, ampak Heleni (prvotno so tako imenovali prebivalce

kakor da sta barbar in suženj po naravi eno in isto (tauto fusei barbaron kai doulon on).³⁸

Iz teh dveh skupnosti (twn koinwniwn)³⁹ torej najprej b 10
[nastane] hiša (oikia)⁴⁰ in Heziod je imel prav v svojih
pesmih, ko je dejal,

*hišo si najprej omisli in vola orača in žensko.*⁴¹

Reveži imajo namreč vola namesto sužnja. Skupnost, sestavljena za potrebe vsakdana (ei~ pasan hmeran),⁴² je torej po naravi hiša (oiko~),⁴³ njene člane pa Harondas imenuje »soobedovalci« (omosispuou~),⁴⁴ Epimenid s Krete pa »so- b 15
koritniki« (omokapou~).⁴⁵

pokrajine Ahaje Ftotide in od 7. stoletja pr. Kr. vse Grke), svojo deželo pa Helada (prvotno ime grške pokrajine na jugu Tesalije v dolini reke Sperhej), kar pomeni »dežela, ki jo naseljujejo Heleni« (izvorni pomen imena je menda »dežela sonca in kamenja«). Krajevno ime nekega zahodnogrškega plemena Graji je postalo latinsko ime za Grke na splošno (lat. *Graeci*); tako je tudi dežela dobila ime Grčija (lat. *Graecia*), verjetno zato, ker so bili Graji eno prvih plemen, s katerimi so italska ljudstva prišla v stik.

³⁸ Dobesedno »kakor da sta barbarsko in suženjsko eno in isto«, tudi »kakor da sta barbarskost in suženjskost eno in isto«.

³⁹ Tudi »zvez«, »občestev«, tj. iz skupnosti moža in žene, gospodarja in sužnja.

⁴⁰ Glej tudi op. 11 in primerjaj *Nikomahova etika* 1162 a 17–22 (glej op. 20).

⁴¹ Heziod, *Dela in dnevi* 405 (prevedel Kajetan Gantar). Epski pesnik Heziod iz Askre v Bojotiji (ok. 700 pr. Kr.) je eden najstarejših znanih grških pesnikov; njegovi najznamenitejši pesnitvi sta *Teogonija* (ali *Rodovnik bogov*), v kateri sistematično navaja grške bogove in njihovo rodoslovje, ter didaktična pesnitev *Dela in dnevi*, v kateri opisuje dela, ki jih mora kmet opraviti med letom, ter dneve, ki so ugodni ali neugodni za posamezna opravila.

⁴² Tudi »za celoten življenjski vsakdan«.

⁴³ Tudi »družina«, »dom« (glej op. 11).

⁴⁴ Tudi »družabniki/tovariši pri [skupnem] obedu oz. pri [skupni] mizi«. Harondas (menda Pitagorov učenec) je bil znameniti zakonodajalec iz 6. stoletja v Katani na Siciliji (datirajo ga v 2. polovico 6. stoletja pr. Kr.); njegovo zakonodajo je prevzelo več drugih halkidskih kolonij na Siciliji in v južni Italiji. Izročilo nam o njegovih zakonodaji pove malo; večino

Iz več hišnih gospodarstev⁴⁶ [sestavljena] prva skupnost, ki ni [nastala] zaradi vsakdanje potrebe⁴⁷ (th-efhmerou crhsew-), je vas (kwmh).⁴⁸ Najbolj naravno pa se zdi, da je vas naselbina (apoikia) [ki je nastala iz] enega hišnega gospodarstva;⁴⁹ njene člane, otroke in vnuke, nekateri imenujejo »somlečniki« (omogalakta-).⁵⁰ Tudi zato so bile polis^m najprej pod oblastjo kraljev b 20 (ebasileuonto) in [tujim] narodom (eqnh) vladajo še danes; ljudstva so se namreč zbrala iz ljudi, ki so bili pod kraljevsko oblastjo (ek basileuomenwn sunhIQon).⁵¹ Vsakemu hišnemu gospodarstvu⁵² namreč kraljuje najstarejši (tou presbutatou); zaradi sorodstva (thn suggeneian)

izvemo iz Aristotelovih navedb v *Politiki* (glej tudi 1274 b 6 in nasl.; 1297 a 23).

⁴⁵ Iz gr. kaph, kar pomeni »korito«. Drugi pomen besede je »jasli«, zato lahko izraz prevedemo tudi »sojasličarji«, »družabniki pri jaslih«. – Epimenid s Krete je pol legendarna, pol resnična oseba, videc, svečenik, čudodelec, verski učitelj in filozof pesnik; v svoj nauk je vključeval tudi ideje verskih tokov pod vplivom šamanizma, ki so v grški prostor vdrli z območja Črnega morja v obdobju grške kolonizacije. Izročilo pravi, da je menda za 50 let zaspal v votlini na Kreti, posvečeni Zevsu, zbudil pa se je z darom prerokovanja. Menda naj bi pomagal Solonu pri reformi atenske ustave, svetoval pa naj bi tudi Spartancem v zvezi z vojaškimi zadevami. Omenjajo ga Plutarh, Pavzanias, Diogen Laertski, Atenaj, številni krščanski pisci, pa tudi bizantinski leksikograf Suda; slednji mu pripisuje več proznih in pesniških del, med drugim teogonijo, prerokbe, delo o kretskih zakonih in razpravo o Minosu in Radamantisu.

⁴⁶ Tudi »družin«, »hiš«. Primerjaj Platon, *Zakoni* 776a–b.

⁴⁷ Tj. »zaradi zadovoljevanja vsakodnevnih potreb«, »zaradi [zadovoljevanja] potreb vsakdanjega življenja«.

⁴⁸ Tudi »vaška skupnost«.

⁴⁹ Torej naselbina, ki jo sestavljajo člani ene hiše oz. družine.

⁵⁰ Tj. »sesalci istega mleka« (omo- »isti«, »skupen«, gala »mleko«); od tod = »bratje po mleku«, »enaki po mleku«. Aristotel torej domneva, da so naseljenci vasi sorodstveno povezani; ne upošteva možnosti, da morda ni tako.

⁵¹ Preden so se Grki začeli združevati v polis (mestne države), je bila običajna ustavna ureditev kraljevina.

⁵² Tudi »družini«.

velja enako tudi za naselbine.⁵³ To⁵⁴ je tisto, o čemer govori Homer:

*Vsakdo postavlja zakone (qemisteuei) ženam in otrokom.*⁵⁵

Bili so namreč razpršeni (sporade~); in tako so ljudje živeli v pradavnini (to arcaion). Tudi za bogove zato vsi pravijo, da jim vlada kralj, ker ljudem kralji vladajo še dandanes, enako kot v starodavnih časih; in kakor si ljudje podobe bogov predstavljajo podobne samim sebi, tako [si predstavljajo] tudi načine življenja bogov (biou~).

Popolna skupnost (koinwnia teleio~), nastala iz več vasi, je polis (poli~), ki je tako rekoč že dosegla⁵⁶ [zgornjo] mejo (pera~) vse samozadostnosti (pash~ autarkeia~);⁵⁷ nastaja sicer zaradi življenja (tou zhn),⁵⁸ obstaja pa zaradi dobrega življenja (tou eu zhn). Zato vsaka polis obstaja po naravi, ker so tako obstajale tudi prve skupnosti. Polis je namreč cilj (telos~) teh [skupnosti], narava (fusin) pa je cilj. Kar namreč vsaka stvar je, ko je njeno nastajanje (th-geneseu~) popolnoma dovršeno,⁵⁹ temu pravimo »narava«

⁵³ Primerjaj 1286 b 8–11.

⁵⁴ Tj. ta patriarhalna ureditev.

⁵⁵ *Odiseja* 9, 114–115. Homer opisuje oblast nad raztresnimi hišami (hišnimi gospodarstvi) Kiklopov. Glagol qemisteuein pomeni »razsojati [v posameznih primerih o tem, kar je prav ali primerno (qemi~)]«. Isto mesto Aristotel navaja tudi v *Nikomahovi etiki* 1180 a 28: »V večini držav je to [tj. vzgoja in zaposlitvene obveznosti] povsem zanemarjeno in vsakdo živi, kot mu drago, ter vlada po kiklopski šegi nad ženo in otroki.« Kiklopi so namreč veljali za primer primitivne, divje ureditve, kjer vlada nered in brez zakonje (*Odiseja* 9, 112–115): *Javnih zborišč ne poznajo, nikakih postav ne zakonov / bivajo zase samí, po gorá visokih vrhovih, / v skalnih votlinah in jamah, in sleherni sodi in vlada / svojo ženó in otroke, za drugega drug se ne meni.* (prevedel Anton Sovrè)

⁵⁶ Dobesedno »ima«.

⁵⁷ Tj. samostojnosti, neodvisnosti; mišljena je seveda gospodarska samozadostnost.

⁵⁸ Tj. zaradi preživetja.

⁵⁹ Tudi »ko je njen razvoj popolnoma dovršen«.

sleherne stvari, na primer narava človeka, konja ali hiše. Poleg tega sta »to, zaradi česar« (to ou eneka) in cilj (te-
1253 a lo-) tisto najboljše (beltiston); samozadostnost pa je tako cilj kot tudi tisto najboljše.

Iz tega je torej jasno (faneron), da je polis ena od stvari, ki obstajajo po naravi, in da je človek po naravi politično bitje (politikon zwon),⁶⁰ in tisti, ki je brez polis (apoli-) zaradi narave, ne pa zaradi naključja (tuchn),⁶¹ je bodisi pokvarjen (fauilo-)⁶² bodisi mogočnejši kakor človek
a 5 (kreittwn h anqrwpo-);⁶³ je kakor človek, ki ga je Homer ožigosal kot človeka

brez rodu (afrhtwr), brez zakona (aqemisto-), brez ognjišča (anestio-);⁶⁴

ta je namreč obenem takšen po naravi in željan vojne, saj je kakor osamljena figurica (azux) v igri *pettoí* (pet toi).⁶⁵

⁶⁰ Izraz **politikon zwon** je mogoče prevesti na več načinov; poleg izbranega, ki je najzvestejša odslikava izvirnika, lahko pomeni še: a) »bitje, ki ustreza polis«; b) »bitje, ki je primerno za bivanje v polis«; c) »bitje, ki mu je usojeno bivanje v polis«; č) »bitje, ki mu je namenjeno bivanje v polis«; d) »polis zmožno bitje«; e) »polisno bitje«. Prevod »družbeno bitje«, ki ga včasih najdemo v literaturi, ustreza samo pogojno, kajti izhaja iz sekundarnega pomena pridevnika političen, če razumemo polis kot urejeno »skupnost«, »občestvo«, »družbo«. Nekateri prevajalci in komentatorji se odločajo tudi za prevod »politična žival«. Vsekakor želi Aristotel z zvezo **politikon zwon** povedati, da je človek po naravi bitje, ki mu je namenjeno, da biva v neki urejeni skupnosti; taka skupnost je zanj polis. Pridevnik **politiko-** ne pomeni, da je človek že ob rojstvu obdarjen z ustreznimi odlikami, ampak da je rojen z (z)možnostjo (dunamī-), da te odlike razvija z izobrazbo.

⁶¹ Tudi »usode«.

⁶² Tudi »malovreden«.

⁶³ Tudi »nadčlovek«.

⁶⁴ *Iliada* 9, 63–64 (opis moža, ki se rad spopada s sorojaki): a) **afrhtwr** – »brez rodu«, »sovražnik svojega rodu«; b) **aqemisto-** – »brez zakona«, »tisti, za katerega zakoni ne veljajo«; c) **anestio-** – »brez ognjišča«, »brez doma«.

⁶⁵ Tudi *peppi* (**peppi**). **Pesso-** ali **petto-** je ovalni kamenček, ki so ga uporabljali v omenjeni igri. Iz primerjave, da naj bi bil človek brez polis tak kot bojeviti homerski vojak, komentatorji sklepajo, da je bila igra

Zato je jasno, da je človek bolj politično bitje kot vsaka čebela in vsaka čredna žival. Narava namreč, kot pravimo, ne počne ničesar zaman (mathn); človek pa je med živimi bitji edini, ki ima govor (logon).⁶⁶ Glas je torej znamenje (shmeion) bolečine (luperou) in ugodja (hdeo-),⁶⁷ zato ga imajo tudi druge živali (njihova narava je namreč segla do tod, da imajo zaznavo (aisqhsin)⁶⁸ bolečine in ugodja ter da ju naznanjajo (shmainein) drug drugemu); govor pa rabi temu, da razkriva (epi tw dhloun)⁶⁹ koristno (to sumferon) in škodljivo (to blaberon), in tako tudi pravično (to dikaion) in krivično (to adikon). Ljudje pa imajo drugače kot druga živa bitja to posebnost, da imajo edini zaznavo (aisqhsin) dobrega (agaqou) in slabega (kakou), pravičnega (dikaiou) in krivičnega (adikou) in tako naprej. [So] udeleženosť (koinwnia)⁷⁰ pri teh [stvareh] pa tvori hišno gospodarstvo⁷¹ in polis.⁷²

In polis je po naravi pred hišnim gospodarstvom in vsakim posameznim (ekasto-) izmed nas. Celota (to olon) je namreč nujno pred delom (tou merou-).⁷³ Če namreč [telo

possot »taktična« igra s kockami ali s figuricami na deski, podobna sodobnemu backgammonu, triktraku ali dami (na grških vaznih upodobitvah sta pogosto upodobljena Ahil in Ajant, ko igrata to igro). Igrali so jo na plošči, imenovani polis (poli-), z raznobarnima nizoma kamenčkov, naloga igralca pa je bila ujeti nasprotnikov kamenček med dva svoja. Človek brez polis (tj. človek brez širše skupnosti, ki mu daje zaslombo) je torej kot figurica, ki je sosednja figurica ne varuje, zato ji grozi napad nasprotnikovih figur in se mora nenehno braniti pred njimi ter se jih nenehno bati.

⁶⁶ Tudi »govorico«, »dar govora«.

⁶⁷ Tudi »holečega in ugodnega«.

⁶⁸ Tudi »občutenje«, »občutje«, »občutek«.

⁶⁹ Tj. »da očituje«, »da izraža«, »da jasno kaže«, »da osvetljuje«, »da priobčuje«.

⁷⁰ Dobesedno »skupnosť«.

⁷¹ Tudi »družino«.

⁷² Glede na različne interpretacije in komentarje odlomka je mogoč tudi prevod: »Skupnosť takih [ljudi] pa tvori hišno gospodarstvo in polis.«

⁷³ Primerjaj *Metafizika* 989 a 15 in 1050 a 4.

kot] celoto uničimo (anairoumenou), ne bo obstajala ne noga ne roka, razen enakoimensko (omwnumw~),⁷⁴ kakor če bi kdo govoril o kamniti roki (uničena roka bo namreč takšna),⁷⁵ vsa bitja pa so opredeljena (wristai) z delovanjem (tw ergw) in zmožnostjo (th dunamei), tako da takrat, ko ta niso več takšna, ne smemo reči, da so ista,⁷⁶ ampak samo, da imajo isto ime (omwnuma).

a 25 Jasno je torej, da polis obstaja po naravi in da je pred vsakim posameznikom. Če namreč posameznik, ki je ločen (cwrisqei~), ni samozadosten (autarkh~), bo do celote v takem razmerju kot drugi deli; tisti pa, ki ni zmožen živeti v skupnosti (koinwnein) ali pa zaradi samozadostnosti ničesar ne potrebuje (mhden deomeno~), ni del polis: je bodisi zver (qhrion) bodisi bog (qeo~).

a 30 V vseh ljudeh torej po naravi obstaja nagon (ormh)⁷⁷ po takšni skupnosti (epi tauthn koinwnian); tisti pa, ki jo je prvi vzpostavil⁷⁸ (susthsa~), je vzročnik (aitio~)⁷⁹ največjih dobrin (megistwn agaqw). Kakor je namreč človek, ki je dosegel popolnost (telewqei~),⁸⁰ najboljše bitje med vsemi,⁸¹ tako je tudi, če je ločen (cwrisqei~) od zakona (nomou) in pravice (dikh~), najslabše (ceiriston) med vsemi [bitji]. Krivica, ki ima orožje (adikia ecousa opla),⁸²

⁷⁴ Tudi »homonimno«, »po enakosti imena«, »enakozvočno«. Gre torej za nogo ali roko, ki z živo, delujočo nogo ali roko nima ničesar skupnega razen imena, tj. dejstva, da ji rečemo roka. Primerjaj Aristotel, *Kategorije* I a 1–2.

⁷⁵ Ni jasno, kaj želi Aristotel s tem povedati.

⁷⁶ Tj. ona sama.

⁷⁷ Tudi »težnja«, »stremljenje«.

⁷⁸ Tj. »udejanjil«, »uresničil«, »organiziral«.

⁷⁹ Tudi »povzročnik«, »povzročitelj«.

⁸⁰ Tudi »dovršenost«, »ki je dopolnil svoj razvoj«, »ki se je povsem razvil«.

⁸¹ Nekatere izdaje predlagajo besedilno različico: »Kakor je namreč človek popolno in najboljše izmed živih bitij ...«.

⁸² Tudi »oborožena krivica«.

je namreč najhujša (calepwtath); človek pa je po naravi oborožen (o anqrwpo~ op la ecwn fuetai) s pametjo (frohsei) in vrlino (areth),⁸³ a orožje je mogoče uporabljati zlasti v povsem nasprotne namene (tanantia). Zato je brez vrline najbolj brezbožno (anosiwataton), najbolj divjaško (agriwtaton)⁸⁴ in najslabše (ceiriston) bitje, kar zadeva spolnost (afrodisia)⁸⁵ in hrano (edwdhn).⁸⁶ Pravičnost (dikaiosunh) pa je nekaj, kar je značilno za polis (politikon);⁸⁷ pravica (dikh) je namreč red politične skupnosti (taxi~ politikh~ koinwnia~),⁸⁹ pravičnost pa je razsojanje o pravičnem (krisi~ tou dikaiou).⁹⁰

⁸³ Tudi »praktično modrostjo/pametnostjo in moralnimi odlikami«. Primerjaj Aristotel, *Nikomahova etika* 1241 b 7–33.

⁸⁴ Tudi »najsurovejše«, »najbolj posurovelo«.

⁸⁵ Tudi »ljubezenske užitke«.

⁸⁶ Tudi »hranjenje«.

⁸⁷ Tudi »je politična stvar«, »je zadeva polis«.

⁸⁸ Tudi »ureditev«; morda tudi »predpis«, »pravilo«, »norma«. Pravica (dikh) je torej nekakšen sistem, ki ga sestavljajo zakon, sodišča in zlasti ustavna ureditev; ta sistem se za svoje delovanje naslanja na odliko pravičnosti (dikaiosunh), torej na razsojanje o tem, kaj je pravično (dikaion).

⁸⁹ Primerjaj 1322 a 5–8 in 1326 a 29–30.

⁹⁰ Tudi »razločevanje pravičnega«, »odločanje o tem, kaj je pravično«. Primerjaj *Nikomahova etika* 1134 a 1–6: »Pravičnost je tisto zadržanje, zaradi katerega pravimo o pravičnem človeku, da ravna pravično po svobodni odločitvi in da takrat, kadar nekaj deli med sabo in drugim ali med dvema drugima osebama, ne ravna tako, da bi sebi odbral več, svojemu bližnjemu pa manj zaželenega, škodljivega pa obratno, ampak dodeli vsakemu v skladu z načeli sorazmerja, in prav tako ravna tudi, kadar deli med dvema drugima osebama.« (prevedel Kajetan Gantar)